

Het effect van het ouderschapsplan op ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij kinderen van gescheiden ouders

Master's thesis

Utrecht University

Master's programme in Clinical Child, Family and Education Studies

Student

V. van Dinther, (5767199)

Scriptiebegeleider

Mw. Dr. I. E. van der Valk.

Tweede beoordelaar

Mw. Dr. M. de Wied

Datum: 25-05-2017

Aantal woorden: 5125

Voorwoord

Voor u ligt het onderzoek naar het effect van het verplichte ouderschapsplan, gericht op ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij kinderen met gescheiden ouders. Deze masterscriptie is uitgevoerd in opdracht van de Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen. Een scheiding waar minderjarige kinderen betrokken zijn, is een veelvoorkomend fenomeen de laatste jaren. Het zorgt per definitie voor veel (on)bedoelde veranderingen voor de betrokken kinderen. Dit kan leiden tot negatieve gevolgen voor ouders en kinderen. Zeker met de laatste ontwikkelingen omtrent de invoering van het ouderschapsplan, wat het een wetenschappelijk en maatschappelijk relevant onderwerp maakt. Aangezien ik de opleiding volg tot orthopedagoog, sluit dit onderwerp aan bij mijn vakgebied. Daarom is er gekozen om hier nader onderzoek na te doen.

In tegenstelling tot de negatieve geluiden van oud-studenten, heb ik met plezier en interesse aan deze scriptie gewerkt. Het is een boeiend onderwerp, wat dagelijks aan bod komt tijdens mijn stage bij de Raad voor de Kinderbescherming en de opleiding. Ook is het meegevallen doordat ik goed begeleid ben door Dr. Inge van der Valk. Haar enthousiasme, kennis, flexibiliteit, vertrouwen, kritische blik en geduld heeft me tot het laatste moment gemotiveerd en geholpen. Zo was het een leerzaam proces en zijn mijn vaardigheden toegenomen, bijvoorbeeld in het werken met SPSS, plannen en organiseren, het zoeken naar relevante literatuur en dit beschrijven op de juiste manier.

Tot slot had ik mijn scriptie niet zo goed kunnen afronden zonder de steun en begeleiding van een aantal personen; de tweede beoordelaar Dr. Minet de Wied wil ik bedanken voor haar flexibiliteit en het nakijken van deze scriptie. Ook wil ik mijn groepsgenoten, Sanne, Zoë en Ruth bedanken voor de steun, feedback en het geduld. Marita bedankt voor het *last-minute* nakijken van mijn scriptie. Vervolgens wil ik mijn dank betuigen aan Bas, omdat hij (zonder tegenspraak) veel heeft nagekeken, maar me ook gesteund heeft, door in me te geloven en me de tijd en ruimte te geven. Mijn zusje Marlou wil ik bedanken, gewoonweg omdat ze mijn steun en toeverlaat is. De beste als laatste, Inge bedankt voor de fijne samenwerking.

Vera van Dinther,
Oss, 25-05-2017

Abstract

Background: In 2009, Dutch government imposed a mandatory parenting plan when parents file for a divorce, to limit the conflict between parents in the upbringing of their children. **Aim:** To investigate whether the parenting plan after divorce functions as intended, by examining the differences between parental conflicts and internalizing and externalizing problems in children whose parents are separated before and after its implementation. In addition, the role of age in this possible difference is examined. **Method:** The current research is carried out in the cross-sequential study, 'Students & Families 2006-2016' ['Scholieren & Gezinnen 2006-2016']. The data come from self-report questionnaires completed by children from divorced families. Two groups were made: one consisting of children from parents who divorced before 2009, and one after 2009. The dataset consists of 549 students including 257 boys and 291 girls, aged 9 to 17, ($M = 13.05$, $SD = 1.42$). Reliable and valid existing instruments were used to measure parental conflicts and children's internalising and externalising problems. **Results:** After the implementation of the mandatory parenting plan the results show significantly more parental conflicts and internalising problems of children, whereas externalising problems did not significantly differ. The results remained the same when accounting for the age difference between the groups in an analysis of covariance. **Conclusion:** The mandatory parenting plan does not prevent parental conflicts or reduce externalizing and internalising problems in children after divorce. Future research is recommended, also to create appropriate interventions that protect the well-being of children after parental separation.

Keywords: divorce, parenting plan, parental conflicts, children, problem behaviour

Het effect van het ouderschapsplan op ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij kinderen van gescheiden ouders

Jaarlijks zijn er in Nederland naar schatting 70.000 thuiswonende kinderen betrokken bij zowel formele echtscheidingen als informele relatie ontbindingen tussen ouders (Spruijt & Kormos, 2010). De scheiding van ouders is een complex proces; juridisch, praktisch en financieel moeten zaken worden afgehandeld. Daarbij kan het voor kinderen moeilijkheden met zich meebrengen op relationeel, pedagogisch en psychologisch gebied (Amato, 2001; Amato & Cheadle, 2005).

Onderzoek laat zien dat niet zozeer de scheiding op zich zorgt voor negatieve effecten bij kinderen, maar vooral de ouderlijke conflicten die ermee gepaard kunnen gaan (e.g. Amato, & Cheadle, 2008; VanderValk, Spruijt, de Goede, Maas, & Meeus, 2004). Ouderlijke conflicten kunnen betrekking hebben op verschillende zaken zoals de verdeling van de verantwoordelijkheden over de kinderen (e.g. Lamela, Figueiredo, Bastos, & Feinberg, 2015; Roth, Harkins, & Eng, 2014). Ook kunnen zij onder meer de kwaliteit van het ouderschap en de ouder-kind relatie beperken en internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij kinderen veroorzaken (e.g. Camisasca, Miragoli & Di Blasio, 2016; Vandervalk et al., 2004).

In een poging deze conflicten te voorkomen is in maart 2009 de ‘Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding’ ingesteld. Hierin staat dat alle scheidende ouders met gezamenlijk gezag over minderjarige kinderen een ouderschapsplan moeten voorleggen aan de rechter, waarin onder andere afspraken staan over de verdeling van zorgen en opvoedingstaken (ter Voert & Geurts, 2013). Echter, is er slechts beperkt onderzoek uitgevoerd naar de werkzaamheid van het ouderschapsplan. Zo hebben Spruijt & VanderValk (2013) een sociaalwetenschappelijk onderzoek uitgevoerd met een beperkte steekproef. Daarnaast heeft Tomassen (2015) juridisch onderzoek gedaan. Inmiddels is er een grotere steekproef beschikbaar, ook ten aanzien van controlevariabelen, waardoor er nauwkeurigere uitspraken mogelijk zijn. Huidig onderzoek beschrijft of de mate van ouderlijke conflicten en externaliserend en internaliserend probleemgedrag bij kinderen verschilt tussen gezinnen van ouders die voor (GROEP I) en na 2009 gescheiden zijn (GROEP II). De volgende paragrafen beschrijven de theoretische en empirische achtergrond van het huidige onderzoek, afsluitend met gerichte onderzoeksvragen en de verwachtingen hiervan.

Scheiding en gevolgen voor het kind

Kinderen uit intacte gezinnen blijken ten opzichte van kinderen met gescheiden ouders gemiddeld genomen slechtere uitkomsten op verschillende domeinen te laten zien (Amato

2010; Lansford, 2009). Zo hebben zij meer kans op het ervaren van emotionele, cognitieve en sociale problemen (Amato & Cheadle, 2005). Ook blijkt uit een meta-analyse van Amato (2001) dat de meeste negatieve gevolgen van scheiding voor kinderen gevonden worden op het gebied van gedragsproblemen (Guttmann & Rosenberg, 2003), psychologisch welbevinden (Langton & Berger, 2011), schoolprestaties (Evans, Kelley, & Wanner, 2001) en sociale problemen (Fomby & Cherlin, 2007). Amato (2006; in: Spruijt, 2007) heeft de meest voorkomende problemen samengevat uit onderzoeken wereldwijd. Dit blijken externaliserende en internaliserende problemen, zwakkere band met ouders, slechtere schoolprestaties en problemen in vriendschapsrelaties te zijn. Scheiding kan internaliserende problematiek veroorzaken zoals emotionele problemen en een negatief zelfbeeld (Dunlop, Burns, & Birmingham, 2001; VanderValk et al., 2004) en kan zorgen voor angstige en depressieve gevoelens (Oldehinkel, Ormel, Veenstra, De Winter, & Verhulst, 2008). Kinderen van gescheiden ouders hebben gemiddeld genomen ook meer kans op externaliserende problemen, deze kunnen zich uiten in agressiviteit en delinquent gedrag (e.g. Amato, 2001; McCoy, George, Cummings, & Davies, 2013). Waarschijnlijke oorzaken zijn achteruitgang van de levensstandaard, verandering van woonomgeving, minder tijd en toezicht, ouderlijke conflicten en veranderingen in het systeem (e.g. Amato, & Anthony, 2014; Brown, 2010; Kelly & Emery, 2003). Veel onderzoek suggereert dat ouderlijke conflicten de meest significante risicofactor zijn voor probleemgedrag bij kinderen (e.g. Cummings & Davies, 1994; Grych & Cardoza-Fernandes, 2001). Kortom kan worden geconcludeerd dat scheiding kan leiden tot negatieve uitkomsten bij de betrokken kinderen. Vaak is het niet de scheiding op zich maar spelen bijkomende factoren een rol, zoals ouderlijke conflicten (Schudlich, & Cummings, 2007).

Ouderlijke conflicten

Ouderlijke conflicten kunnen als volgt omschreven worden; gedrag waarbij negatieve uitwisselingen worden gekenmerkt door een defensieve houding, fysieke en verbale agressie en persoonlijke belediging. De emoties die hierbij een rol spelen hebben mogelijk invloed op de (gezins)omgeving en zorgen voor vijandigheid en onveiligheid bij kinderen (Anderson, Anderson, Palmer, Mutchler & Baker, 2011). Kinderen met gescheiden ouders worden blootgesteld aan hogere niveaus van ouderlijke conflicten dan kinderen in intacte families (Lucas, Nicholson, & Erbas, 2013). De oorzaken van deze conflicten kunnen ontstaan door spanningen rondom het verlies van emotionele ondersteuning, alleenstaand ouderschap en economische problemen (Amato, 2000). Ouderlijke conflicten komen vooral voor wanneer de scheiding daadwerkelijk plaatsvindt en tijdens de bijgaande juridische procedures. Wanneer

conflicten blijven voortduren na scheiding, heeft dit negatieve gevolgen voor de kinderen (Flouri, 2010; Lucas et al., 2013). Blootstelling aan ouderlijke conflicten kan problemen veroorzaken bij kinderen in cognitieve competentie, op sociaal gebied en internaliserend en externaliserend probleemgedrag (McCoy et al., 2013). Daarnaast blijkt dat jongeren die ouderlijke conflicten ervaren zelf ook meer conflicten hebben met ouders en leeftijdsgenoten (Bouwens en Jansen, 2004). Ook blijkt dat kinderen meer last krijgen van zelfverwijt, vermijding en emotionele instabiliteit (Buehler, Lange & Franck, 2007).

Concluderend spelen ouderlijke conflicten een grote rol in het probleemgedrag bij kinderen. In Nederland heeft de overheid dit proberen te beperken door de invoering van het ouderschapsplan.

Ouderschapsplan

Wanneer ouders scheiden eindigt niet de gezamenlijke verantwoordelijkheid over de kinderen. Zoals hierboven benoemd, gaat scheiding vaak gepaard met (verergering van) ouderlijke conflicten. In de loop van de jaren is er een verschuiving geweest op het gebied van de wetgeving rondom scheiding. Eerst was het van belang om zo eenvoudig mogelijk te kunnen scheiden; nu ligt het accent meer op de bescherming van betrokken kinderen (Chin-A-Fat, 2011). Er is meer aandacht gekomen voor de betrokken scheidingskinderen (Nota Gezinsbeleid, 2008). De wet die hierop inspeelt is de ‘Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding’ welke in maart 2009 in werking is getreden. Hierin staat dat alle scheidende ouders met gezamenlijk gezag over hun minderjarige kinderen vanaf maart 2009 een ouderschapsplan moeten voorleggen aan de rechter waarin afspraken staan over de verdeling van zorg- en opvoedingstaken. Er dienen ten minste drie wettelijke afspraken te worden gemaakt, over kinderalimentatie, zorgverdeling en informatieverschaffing rondom de kinderen (Rijksoverheid, 2009). Hiermee wordt getracht conflicten tussen ouders na scheiding te beperken, wat nadelige gevolgen van een scheiding voor kinderen zou moeten verminderen (ter Voert & Geurts, 2013). Een dergelijk ouderschapsplan buiten Nederland blijkt positieve effecten te kunnen hebben (Kelly, 2007; Mitcham-Smith, & Henry, 2007). Het kan helpen om afspraken rondom de omgang op een neutrale manier af te stemmen (Kelly, 2007). In Amerika blijkt daarnaast dat wanneer de wet het eenvoudiger maakt om te scheiden, betrokken kinderen lager scoorden op welbevinden (Gruber, 2004).

Kortom hebben de wetgeving en de ontwikkelingen in de samenleving een wederkerige invloed op elkaar. Er zijn verschillende wetsaanpassingen geweest om problemen rondom de scheiding te verminderen; de meest actuele wetswijzing is het verplichte ouderschapsplan. De vraag van het huidige onderzoek is dan ook of de huidige wet

de positie van scheidingskinderen heeft verbeterd.

Dit onderzoek

Het doel van deze masterscriptie is te onderzoeken wat het verschil is in de mate van ouderlijke conflicten en internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij kinderen tussen kinderen van ouders die gescheiden zijn voor (GROEP I) en na 2009 (GROEP II). Hieruit voortvloeiend de onderzoeksvraag: *Is er sinds de invoering van het verplichte ouderschapsplan sprake van minder ouderlijke conflict en probleemgedrag bij scheidingskinderen?* Om de centrale vraagstelling te beantwoorden zijn de er drie deelvragen met onderzoekshypotheses geformuleerd. De hypothesen kunnen voorzichtig worden geformuleerd omdat vanuit het klinische werkveld en verschillende onderzoeken (Spruijt & VanderValk, 2013; Tomassen, 2015; Voert & Geurts, 2013) wordt geopperd dat ouderlijke conflicten na scheiding zijn toegenomen na de invoering van het verplichte ouderschapsplan. Deelvraag 1 luidt: Verschilt de gemiddelde hoeveelheid ouderlijke conflicten tussen GROEP I en GROEP II? Er wordt verwacht dat de ouderlijke conflicten gemiddeld hoger zijn in GROEP II. Deelvraag 2 luidt: Verschilt het gemiddelde niveau van externaliserend probleemgedrag bij kinderen tussen GROEP I en GROEP II? Verwacht wordt dat het externaliserend probleemgedrag niet kleiner is bij kinderen uit GROEP II. Deelvraag 3 luidt: Verschilt het gemiddelde niveau van internaliserend probleemgedrag bij kinderen tussen GROEP I en GROEP II? Ook hier wordt verwacht dat internaliserend probleemgedrag niet kleiner is bij kinderen uit GROEP II.

Methode

Onderzoeksdesign

Het huidige onderzoek geschiedt binnen het langer lopende, cross-sequentiële, onderzoek Scholieren & Gezinnen 2006 – 2016. Sinds 2006 wordt dit onderzoek gemiddeld om de twee jaar uitgevoerd onder jongeren van groep zeven en acht van het basisonderwijs en de eerste, tweede en derde klas van het voortgezet onderwijs. Het onderzoek bestaat uit vragenlijsten, die grotendeels zijn afgenomen door bachelor- en masterthesisstudenten van Pedagogische Wetenschappen van de Universiteit Utrecht, begeleid door Dr. E. Spruijt en Dr. I. van der Valk.

Steekproef

De totale steekproef van jongeren uit gescheiden gezinnen is verkregen door het koppelen van databestanden uit verschillende meetjaren, er is dus sprake van een ‘gepoolde’ steekproef. De data zijn verkregen van alle meetrondes uit de survey *Scholieren & Gezinnen*: 2006, 2007, 2008, 2009, 2011, 2016 en 2016. Kinderen waarvan de ouders gescheiden zijn

voor 2009 vormen GROEP I (N=352, 64.1%) en kinderen van ouders die na 2009 gescheiden zijn vormen GROEP II (N=197, 35.9%). In totaal deden 549 jongeren van gescheiden ouders mee waarbij sprake; 257 jongens (46.8%) en 291 meisjes (53.0%). Tijdens de afname van de vragenlijsten waren de kinderen tussen de 9 en 17 jaar, GROEP I (M= 12.83 SD = 1.52) en GROEP II (M= 13.46 SD = 1.12). Het opleidingsniveau varieert van 134 (43.5%) VMBO leerlingen (VMBO-B en VMBO -T), 62 (20.5%) HAVO leerlingen en 47 (15.3%) leerlingen volgen VWO & Gymnasium. Er zijn 241 leerlingen waarvan de gegevens missen van de opleiding; deze kwamen veelal uit het basisonderwijs.

Analyseprocedure

Eerst zullen de beschrijvende analyses worden uitgewerkt, zoals standaarddeviaties, gemiddelden, percentages en steekproefgroottes. De analyses zullen uitgevoerd worden aan de hand van ANOVA's. Daarmee wordt getoetst of er een verschil is in de mate van ouderlijke conflicten en internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij jongeren uit GROEP I en GROEP II. Er is voor gekozen dat in beide groepen de duur sinds de scheiding maximaal 4 jaar geleden is.

Ten slotte worden mogelijke andere verschillen ($p < .05$) tussen de groepen onderzocht (geloof, geslacht, afkomst, leeftijd, opleidingsniveau van vader en moeder) en wordt met een covariantieanalyse getoetst of deze verschillen een rol spelen in de verschillen tussen GROEPI en II.

Meetinstrumenten

Alle gegevens zijn gebaseerd op zelfrapportage. Waar mogelijk, is gebruik gemaakt van bestaande instrumenten, waarvan de validiteit en de betrouwbaarheid als voldoende zijn beoordeeld. Betrouwbaarheidscoëfficiënten zijn in alle gevallen voldoende hoog tot hoog en worden vermeld als gemiddelde over de meetrondes.

Ouderlijke conflicten zijn gemeten met vijf vragen van de *Children's Perception of Interparental Conflict Scale* (SCIP) ontwikkeld door Grych, Seid en Fincham (1992). De scholieren konden de frequentie beoordelen over conflicten tussen ouders over; geld, opvoeding en kinderen. Ook werd gemeten hoe vaak ouders het niet eens zijn met elkaar en de mate van ernstige conflicten. Deze vijf items werden beoordeeld middels een vijfpuntenschaal van 1 (= nooit) tot 5 (= voortdurend). Een hoge totaalscore, de gemiddelde scores op de vijf items, betekent een hoge mate van ouderlijke conflicten. De betrouwbaarheid kan als goed worden beoordeeld met een gemiddelde Cronbach's Alpha van .83.

Om externaliserende problematiek te meten zijn twee instrumenten gebruikt die agressie en delinquentie meten. Hiertoe kregen de scholieren elf van de oorspronkelijke 23

vragen van de *Direct and Indirect Aggression Scales* (DIAS) van Björkqvist, Lagerspetz & Osterman (1992). Hiermee worden directe en indirecte agressie en de ernst hiervan bevestigd. Dit wordt gemeten middels een vierpuntschaal met de antwoordmogelijkheden ‘nooit’, ‘soms’, ‘vaak’ en ‘heel vaak.’ De hoofdvraag is: ‘Als jij boos of kwaad bent op iemand, wat doe je dan ...?’ Een voorbeelditem is: ‘Ik ga slaan of schoppen’. Een hoge score op deze schaal, die bestaat uit het gemiddelde op de items, betekent een hoge mate van agressief gedrag. De Cronbach’s Alpha is gemiddeld .90, wat wordt beschouwd als een goede betrouwbaarheid.

Om delinquentie te meten is er een verkorte vragenlijst van Delinquentie Zelfrapportage gebruikt (Baerveldt, Van Rossem & Vermande, 2003). Oorspronkelijk bestaat de lijst uit 23 vragen, in de S&G vragenlijst zijn 15 items opgenomen. De vragen gaan over delinquentie gedragingen in de afgelopen twaalf maanden bijvoorbeeld het gebruiken van drugs, betrokkenheid bij een gevecht of diefstal. Een voorbeeld item is ‘een fiets gestolen’, welke worden beantwoord op een vierpuntschaal met de antwoordmogelijkheden ‘nooit’, ‘een keer’, ‘twee tot drie keer’ en ‘vier of meer.’ Een hoge score betekent een hoge mate van delinquent gedrag. Items van deze score zijn samengevoegd in een gemiddelde score, met een Cronbach’s Alpha van gemiddeld .84 wat een goede betrouwbaarheid betekent.

Internaliserende problematiek (emotionele problemen, depressieve gevoelens en angst) wordt gemeten door drie bestaande instrumenten, opgenomen in de vragenlijst Scholieren & Gezinnen. Voor een deel van de datasets zijn emotionele problemen gemeten middels één sub-schaal ‘emotionele symptomen’ van de *Strengths and Difficulties Questionnaire* (SDQ; Goodman, 1997). Vijf items kunnen worden beantwoord aan de hand van een driepuntschaal variërend van 0 (niet waar), 1 (soms) en 2 (waar). Een voorbeeldvraag is: ‘ik ben snel angstig’. Een hoge totaalscore (het gemiddelde van de vijf items) betekent een hoge mate emotionele problemen. De Cronbach’s Alpha is gemiddeld .71, wat als betrouwbaar wordt beschouwd.

Voor het meten van depressieve symptomen zijn er tien van de oorspronkelijke 27 items van *Children’s Depression Inventory* (CDI; Craighead, Smucker, Craighead, & Ilardi, 1998) opgenomen in de vragenlijst. Hiermee wordt er gemeten of er sprake is van depressieve gevoelens onder de scholieren en wat de ernst hiervan is. Deze items worden gescoord op een vijf punten schaal uiteenlopend van ‘1 = helemaal niet waar’ tot ‘5 = erg waar’. De gemiddelde score is verkregen door het samenvoegen van de scores op de tien items, waar een hoge score duidt op hoge depressieve gevoelens. De betrouwbaarheid wordt als hoog beoordeeld met een gemiddelde Cronbach’s Alpha gesteld op .88.

Om angst te meten is aan de hand van de gegeneraliseerde angst sub-schaal van de gereviseerde en verkorte versie van de *Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders* (SCARED-R; Muris & Steerneman, 2001). De SCARED-R bestaat origineel uit 38 items verdeeld over vijf sub-schalen, paniekstoornis, separatieangst, school fobie, sociale fobie en gegeneraliseerde angst. Er zijn negen items uit de SCARED-R opgenomen in vormen zoals: ‘ik ben iemand die zich veel zorgen maakt’ en ‘ik ben zenuwachtig’. De vragen worden op een driepuntschaal beantwoord met de antwoordmogelijkheden 1 (nooit) tot 5 (altijd). Het gemiddelde van deze items wordt als indicator gebruikt om angst te meten, met een Cronbach’s Alpha van gemiddeld .86, wat een betrouwbare score is.

Resultaten

Data inspectie

Voorafgaand aan het uitvoeren van de variantieanalyses is er nagegaan of er aan verschillende assumpties voldaan is. Ook is nagegaan of er missende waarden zijn, dit zijn er zeer weinig. Uit nadere inspectie blijkt dat het ging om toevallige fouten (missings at random). Er waren codeerfouten teruggevonden in de ruwe data, deze zijn verwijderd. Vervolgens is gekeken of de variabelen in dit onderzoek normaal verdeeld zijn. De variabelen agressie, delinquentie, angst, depressie en emotionele problemen zijn rechtsscheef verdeeld. Ouderlijke conflicten zijn linksscheef verdeeld. Dit betekent dat er meer jongeren in de steekproef zijn die rapporteren dat zij veel ouderlijke conflicten hebben ervaren na ouderlijke scheiding. Er zijn geen uitschieters waardoor aan deze assumptie is voldaan. Uit de Levene’s testen blijken de variabelen angst en depressie niet significant te zijn; angst $F(1, 444) = 36,71$ $p = .86$ en depressie $F(1,538) = 25,40$, $p = .78$. Er dus wordt voldaan aan de assumptie homoscedasticiteit. Voor ouderlijke conflicten, agressie, delinquentie en emotionele problemen wordt hier niet aan voldaan. Dit blijkt uit de Levene’s testen; voor deze variabelen bleek dat er sprake is van ongelijke spreiding tussen de groepen. Er wordt hierdoor niet aan alle assumpties voldaan, wat de type II fout doet toenemen (Stevens, 2012). Echter is er sprake van een grote steekproef en kunnen er toch variantieanalyses worden uitgevoerd.

Beschrijvende statistieken

In Tabel 1 worden de steekproefgroottes, percentages, de groepsgemiddelden en de standaarddeviaties weergegeven voor de totale groep.

Tabel 1

Beschrijvende statistieken totale groep

Variabelen	n	%	M	SD
------------	---	---	---	----

EFFECTEN OUDERSCHAPSPLAN EN SCHEIDING

Meisjes	291	53.1		
Jongens	257	46.9		
Leeftijd	547		13.05	1.42
Autochtonen	333	83.7		
Geloof	540			
Opleiding moeder (1-7)	545		4.25	1.50
Opleiding vader (1-7)	451		4.35	1.64
Gemiddeld aantal dagen bij moeder (1-8)	523		4.22	1.80
Gemiddeld aantal dagen bij vader (1-8)	524		2.95	1.69
Ouderlijke conflicten (1-5)	451		2.32	0.94
Groep I gescheiden voor 2009	352	64.1		
Groep II gescheiden na 2009	197	35.9		
Depressie (1-5)	540		2.23	0.84
Agressie (1-5)	540		1.55	0.46
Delinquentie (1-3)	425		1.20	0.36
Angst (1-5)	446		2.24	0.82
Emotionele problemen (1-3)	215		1.56	0.47

Per deelvraag worden de resultaten beschreven, aansluitend volgt een totaal overzicht in Tabel 2. Het resultaten gedeelte wordt afgesloten met een aparte paragraaf bevattende de resultaten van de covariantie analyse.

Ouderlijke conflicten

De eerste onderzoeksvraag luidt: *1. Verschilt de gemiddelde hoeveelheid ouderlijke conflicten tussen gezinnen die voor en na 2009 gescheiden zijn?* Om te onderzoeken of de gemiddelde hoeveelheid ouderlijk conflicten verschilt tussen GROEP I en GROEP II is er een *one-way ANOVA* uitgevoerd. In GROEP I is de gemiddelde hoeveelheid ouderlijke conflicten lager ($M = 2.15$) dan in GROEP II ($M = 2.57$). Dit verschil is significant: $F(1,449) = 23.00, p = .00$. Wat betekent dat in GROEP II de mate van ouderlijke conflicten hoger is. Dus ouders die gescheiden zijn na invoering van het verplichte ouderschapsplan hebben – volgens rapportage van de kinderen - meer ouderlijke conflicten ervaren dan ouders die hiervoor gescheiden zijn.

Externaliserend probleemgedrag

De volgende onderzoeksvraag luidt als volgt: *2. Verschilt het gemiddelde niveau van externaliserend probleemgedrag bij kinderen uit gezinnen die voor en na 2009 gescheiden*

zijn? Een *one-way* ANOVA met de variabelen, agressie en delinquentie liet een klein verschil zien voor agressie tussen GROEP I ($M = 1.54$) en GROEP II ($M = 1.56$). Er is sprake van meer agressie bij jongeren waarvan de ouders gescheiden zijn na de invoering van het ouderschapsplan, maar dit verschil is niet significant: $F(1,538) = .13$, $p = .72$, $\eta^2 = .00$. Er is een klein verschil voor delinquentie tussen GROEP I ($M = 1.22$) en GROEP II ($M = 1.17$) gevonden. Er is sprake van minder delinquentie, echter is ook dit verschil niet significant: $F(1,423) = 1.75$, $p = .19$, $\eta^2 = .00$. Concluderend blijkt dat het gemiddelde niveau van externaliserend probleemgedrag bij kinderen uit gezinnen die voor en na 2009 gescheiden zijn niet significant verschillend is.

Internaliserend probleemgedrag

De laatste onderzoeksvraag luidt: 3. *Verschilt het gemiddelde niveau van internaliserend probleemgedrag bij kinderen uit gezinnen die voor en na 2009 gescheiden zijn?* Om tot de resultaten te komen is er een *one-way* ANOVA uitgevoerd met als factor GROEP I en GROEP II en de variabelen emotionele problemen, depressie en angst als uitkomstmaten. De ANOVA voor emotionele problemen, $F(1, 213) = 7.88$, $MSE = 1.70$, $p = .01$, $\eta^2 = .04$, liet een significant ($p < .05$) verschil zien tussen de twee groepsgemiddelden. Voor depressie bleek er ook een significant verschil te zijn: $F(1, 538) = 25.40$, $MSE = 17.28$, $p = .00$, $\eta^2 = .05$. Dit geldt ook voor de afhankelijke variabele angst: $F(1, 444) = 36.71$, $MSE = 22.69$, $p = .00$, $\eta^2 = .08$. Hieruit blijkt dat er significant meer emotionele problemen, depressie- en angstklachten zijn bij kinderen van gescheiden ouders na 2009 ten opzichte van kinderen waarvan ouders voor 2009 gescheiden zijn.

Tabel 2

Resultaten one-way ANOVA verschillen tussen GROEP I en GROEP II

Variabelen	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>MSE</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
Ouderlijke conflicten	451	2.32	0.94	19.31	23.00	.00	.05
Groep I	270	2.15	0.88				
Groep II	181	2.57	0.96				
Agressie	540	1.55	0.46	.03	.13	.72	.00
Groep I	343	1.54	0.48				
Groep II	197	1.56	0.43				
Delinquentie	425	1.20	0.36	.22	1.75	.19	.00
Groep I	241	1.22	0.38				

EFFECTEN OUDERSCHAPSPLAN EN SCHEIDING

Groep II	184	1.17	0.32				
Emotionele problemen	215	1.56	0.47	1.7	7.88	.01	.04
Groep I	124	1.49	0.45				
Groep II	91	1.67	0.49				
Depressie	540	2.23	0.84	17.28	25.40	.00	.05
Groep I	344	2.10	0.82				
Groep II	196	2.47	0.84				
Angst	446	2.24	0.82	.62	36.71	.00	.08
Groep I	341	2.11	0.78				
Groep II	105	2.64	0.80				

Covariantie- analyses

Na de *one-way* ANOVA's per onderzoeksvraag is nagegaan in hoeverre er een verschil is in achtergrondkenmerken tussen GROEP I en GROEP II. Hiertoe zijn er kruistabellen voor de variabelen geloof, geslacht en afkomst bij GROEP gebruikt en voor de variabelen leeftijd en het opleidingsniveau van vader en moeder variantieanalyses uitgevoerd. Wanneer er sprake was van een significant verschil ($p < .05$), is er aanvullend een covariantieanalyse uitgevoerd. Dit om te toetsen of de eerder gevonden verschillen tussen GROEP I en II mede werden veroorzaakt door een van de mogelijke covariaten.

Het enige achtergrondkenmerk dat significant verschilde tussen de groepen is leeftijd van de kinderen: GROEP I ($M = 12.83$) en GROEP II ($M = 13.46$): $F(1, 545) = 25.42$, $p = .00$. De gemiddelde leeftijd van de kinderen ligt hoger in GROEP II dan in GROEP I. Voor het uitvoeren van een ANCOVA moet er voldaan worden aan verschillende assumpties. Er is voldaan aan een normale verdeling, GROEP I ($W = 0.95$) en GROEP II ($W = 0.92$). De homogeniteit van de regressiehellingen is niet geschonden; voor alle afhankelijke variabelen is de interactie niet significant. De assumptie voor lineariteit is ook niet geschonden, blijkt uit de scatterplots. Er kan daarnaast aangenomen worden dat de homogeniteit van variantie niet geschonden is. Uit de Levene's test bleken alle variabelen significant. Een uitzondering geldt voor delinquentie, waarbij de waarde net er boven viel ($p = 0.054$).

Wanneer een covariantie analyse wordt uitgevoerd met leeftijd als covariaat en groep als factor, bleek het verschil in ouderlijke conflicten tussen de groepen nog steeds significant ($p = .00$). Voor agressie was dit nog steeds niet significant ($p = .90$). Ook wanneer het verschil tussen de groepen in de gemiddelde delinquentie wordt gecorrigeerd voor leeftijd, bleek het verschil in delinquentie tussen de groepen nog steeds niet significant ($p = .21$). De

ANCOVA met als covariaat leeftijd voor emotionele problemen liet nog steeds een significant verschil zien tussen de twee groepen. Voor zowel depressie ($p = .00$) als angst ($p = .00$), geldt hetzelfde: beide lieten nog steeds een significant verschil zien tussen de groepen nadat er een ANCOVA is uitgevoerd met als covariaat leeftijd. Concluderend blijken alle resultaten na het uitvoeren van een ANCOVA met leeftijd als covariaat gelijk in interpretatie zijn aan de *one-way ANOVA*'s, zie tabel 3.

Tabel 3

Resultaten ANCOVA GROEP I en GROEP II met leeftijd als covariaat

	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2	<i>M groep I</i>	<i>M groep II</i>
Hoofdeffecten					
Ouderlijke conflicten	18.46	.00	.04	2.16	2.55
Agressie	.02	.90	.00	1.55	1.55
Delinquentie	1.58	.21	.00	1.22	1.17
Emotionele problemen	34.81	.00	.07	1.48	1.67
Depressie	7.01	.01	.03	2.08	2.49
Angst	28.77	.00	.05	2.11	2.64
Covariaat					
Leeftijd	25.42	.00	.05		

Conclusie

In dit onderzoek is nagegaan of de invoering van het verplichte ouderschapsplan bij scheiding van ouders de beoogde effecten lijkt te hebben. Daarbij is onderzocht of de mate van ouderlijke conflicten en van externaliserend en internaliserend probleemgedrag verschilt tussen kinderen uit gezinnen met ouders die voor (GROEP I) en na de invoering (GROEP II) van het verplichte ouderschapsplan in 2009 zijn gescheiden. Om dit te onderzoeken zijn er drie deelvragen opgesteld die hieronder eerst worden beantwoord. In de discussie worden de bevindingen aangevuld en verklaard vanuit sociaalwetenschappelijk, juridisch onderzoek en het klinisch werkveld.

Beginnend met deelvraag 1: Verschilt de gemiddelde mate van ouderlijke conflicten tussen gezinnen uit GROEP I en GROEP II? Uit de resultaten blijkt dat jongeren uit GROEP II significant meer ouderlijke conflicten ervaren vergeleken met GROEP I. Aansluitend is er nagegaan in hoeverre er een verschil is in de achtergrondkenmerken tussen de twee groepen. Het bleek dat leeftijd significant verschilde tussen de twee groepen, maar een

covariantieanalyse liet zien dat dit geen rol speelde in het verschil in ouderlijke conflicten voor en na invoering van het verplichte ouderschapsplan.

Hierop volgend wordt deelvraag 2 geformuleerd: Verschilt het gemiddelde niveau van externaliserend probleemgedrag bij kinderen uit GROEP I en GROEP II? Het blijkt dat er meer agressie wordt gerapporteerd door de jongeren in GROEP II, maar dit verschil is niet significant. Delinquentie blijkt iets lager te zijn bij jongeren uit GROEP II, echter is dit verschil ook niet significant. Wanneer werd gecorrigeerd voor het achtergrondkenmerk leeftijd bleken deze bevindingen ongewijzigd te zijn.

De laatste deelvraag luidt als volgt: Verschilt het gemiddelde niveau van internaliserend probleemgedrag bij kinderen uit GROEP I en GROEP II? Uit de resultaten blijkt dat er significant meer emotionele problemen, depressie- en angstklachten zijn bij kinderen van GROEP II vergeleken met GROEP I. Na de correctie van het achtergrondkenmerk leeftijd bleken de resultaten hetzelfde.

Afgaande op de resultaten kan geconcludeerd worden dat het ouderschapsplan zijn beoogde doelen niet behaalt. Uit de resultaten blijkt dat bij kinderen uit GROEP II zowel de mate van ouderlijke conflicten als het internaliserende probleemgedrag significant hoger zijn en het externaliserend probleemgedrag bij kinderen niet significant verschilt ten opzichte van GROEP I. Hoewel deze resultaten wijzen op negatieve in plaats van positieve gevolgen van invoering van het ouderschapsplan stelt Tomassen, (2015) wel dat er nu vaker afspraken tussen scheidende ouders worden gemaakt. Ook blijkt een dergelijk plan in andere landen wel te werken en scheidingsproblematiek te verminderen (Gruber, 2004; Kelly, 2007; Mitcham-Smith, & Henry, 2007). Uit de bevindingen van het huidige onderzoek en uit overeenkomstig onderzoek (Spruijt & VanderValk, 2013) blijkt echter dat de ouderlijke conflicten en het probleemgedrag bij kinderen niet afneemt en in sommige gevallen zelfs toeneemt.

Discussie

Zoals blijkt uit de conclusie, sociaal wetenschappelijk onderzoek, juridisch onderzoek en vanuit het klinisch werkveld is er sprake van tegenstrijdige bevindingen wat betreft de uitkomsten van het verplichte ouderschapsplan (Gruber, 2004; Kelly, 2007; Mitcham-Smith, & Henry, 2007; Spruijt & VanderValk, 2013; Tomassen, 2015; ter Voert & Geurts, 2013). In de discussie zullen hier verklaringen voor worden gegeven.

In het evaluatie onderzoek van het ouderschapsplan van ter Voert & Geurts (2013), worden de hypothesen, dat ouderlijke conflicten, het externaliserend en internaliserend probleemgedrag niet afnam na invoering van het verplichte ouderschapsplan, bevestigd. Ouderlijke conflicten en internaliserend probleemgedrag blijken zelfs hoger te zijn geworden

wanneer wordt afgegaan op rapportages van jongeren. Een verklaring hiervoor kan zijn dat het ouderschapsplan juist ook een extra aanleiding kan vormen voor ouders om conflicten over te hebben (Veerman, 2016), het kan zorgen voor lange discussies, omdat er in veel gevallen nog sprake is van onopgeloste (ex-)partnerruzies. (Johnston, Roseby, & Kuehnle, 2009). Een alternatieve verklaring kan het hoogtepunt van de crisis in 2009 zijn geweest; dit kan gezorgd hebben voor extra problemen bij ouders en zo ook weer de kinderen beïnvloeden. In dit geval kan het gevonden verschil in feite wellicht toegeschreven worden aan andere factoren zoals financiële problemen samenhangend met de crisis. Het zou bijvoorbeeld mogelijk extra spanning en stress hebben opgeleverd bij het verkopen van het echtelijk huis (Ter Voert, & Geurts, 2013).

Andere verklaringen kunnen worden gevonden in de procedure van het ouderschapsplan. Het blijkt namelijk dat er niet altijd duidelijke afspraken zijn gemaakt wanneer wordt voldaan aan het ouderschapsplan. Sommige ouderschapsplannen zijn uitgebreid en concreet, sommigen vermelden alleen de afspraken welke wettelijk verplicht worden. De wettelijke eisen aan het opstellen van het ouderschapsplan worden niet altijd nageleefd en rechterlijk gecontroleerd (Tomassen, 2015). Daarbij worden er nauwelijks afspraken gemaakt over het herzien van het ouderschapsplan, terwijl situaties met kinderen erg veranderlijk kunnen zijn (Ter Voert, & Geurts, 2013). Wanneer kinderen ouder worden krijgen ze meer inspraak en dit zal invloed hebben op gemaakte afspraken. Kelly (2007) stelt dat het van belang is een ouderschapsplan af te stemmen op de leeftijd van de kinderen. Bovenstaande procedurele redenen kunnen voor moeilijkheden zorgen tussen ouders.

Sterke punten, beperkingen en aanbevelingen

Dit onderzoek levert een belangrijke bijdrage aan de kennisvergroting over de beoogde effecten van de invoering van het verplichte ouderschap bij scheiding. Deze kennis is wetenschappelijk en maatschappelijk relevant. Het aantal gezags- en omgangszaken bij de Raad van de Kinderbescherming zijn toegenomen van 5.900 in 2015 naar 6.400 in 2016, dit betekent dat ouders niet zelf tot overeenstemming konden komen over afspraken rondom de kinderen. Daarbij is in 2016 onderzoek in gezags- en omgangszaken vaker uitgebreid tot een beschermingsonderzoek, hieruit blijkt dat ouderlijke conflicten zo ernstig waren dat de ontwikkeling van het kind in gevaar dreigde te raken (ter Voert, 2017). De studie kan als vernieuwend worden beschouwd omdat de meest actuele datagegevens (2013-2016) nog niet eerder zijn gebruikt voor het beantwoorden van de vraag of de beoogde effecten van het verplichte ouderschapsplan worden behaald. Ook verschijnen er steeds meer geruchten uit het klinische werkveld en de media over zogenaamde ‘vechtscheidingen’ en de rol die het

verplichte ouderschapsplan hierbij mogelijk speelt. Daarom is het van belang om feitelijk te toetsen of het ouderschapsplan daadwerkelijk helpend is. Tevens heeft deze studie een hoge betrouwbaarheid door het aantal respondenten. De omvang van de steekproef kan als een sterk punt worden beschouwd. Daarnaast is er in de vragenlijst gebruik gemaakt van gestandaardiseerde instrumenten, dit waarborgt de validiteit.

Daarentegen kunnen er ook kanttekeningen worden geplaatst bij dit onderzoek. Er is niet te allen tijden aan de assumpties voor analyses voldaan, hierdoor kan een type II fout toenemen. Bij een grote steekproef zoals in dit onderzoek blijkt bij deze schending echter dat de bevindingen redelijk robuust zijn (Stevens, 2009). Een andere kanttekening is dat er uitsluitend gebruik is gemaakt van zelfrapportage door kinderen. Er wordt aanbevolen om onderzoek te doen waarin ook informatie van ouders wordt meegenomen, dit zou de betrouwbaarheid en generaliseerbaarheid vergroten en wellicht een completer beeld opleveren. Ook moet rekening gehouden worden met het feit dat er een klein verschil tussen de groepen is in duur sinds scheiding. Het blijkt dat in de eerste twee jaar na de scheiding, de negatieve gevolgen voor de ontwikkeling van kinderen het grootste zijn (Sun & Li, 2002). Daarom is het wenselijk nader onderzoek te doen naar de mogelijke rol die duur sinds de scheiding heeft op de huidige bevindingen.

Praktische implicaties en suggesties

Dit onderzoek heeft inzichtelijk gemaakt dat het verplichte ouderschapsplan (nog) niet de doelen behaald heeft, welke zij eigenlijk beoogt. Voorvloeiend uit de alternatieve verklaringen welke hierboven beschreven zijn volgen verschillende implicaties voor het ouderschapsplan of interventies rondom de scheiding, welke de nadelige gevolgen voor de betrokken kinderen moeten voorkomen.

Er zijn verschillende manieren om te voldoen aan het ouderschapsplan in de praktijk. Buiten de drie wettelijke verplichte regels kunnen ouders het plan invullen op hun eigen manier. Het is van belang dat rechters een eenzijdige werkwijze hebben en zij moeten controleren of ouders serieuze afspraken gemaakt hebben (Tomassen, 2015). Dit is ook van belang omdat veel ouders voornamelijk bezig zijn met eigen problematiek, dit kan het plan negatief beïnvloeden (Johnston et al., 2009). Tevens is het belangrijk dat het ouderschapsplan jaarlijks wordt herzien. Situaties kunnen veranderen en sommige uitspraken kunnen na een bepaalde tijd minder goed uitpakken dan verwacht (Kelly, 2007; Ter Voert, & Geurts, 2013). Een andere suggestie is het betrekken van kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan, mits zij bekwaam, oud genoeg zijn en ouders dit zonder conflicten kunnen voeren. Hierdoor kunnen de belangen van kinderen worden benadrukt en meer inzicht in de situatie geven.

Hierbij moet rekening gehouden worden dat kinderen niet belast worden met volwassen problematiek en uit het loyaliteitsconflict worden gehouden (Ter Voert, & Geurts, 2013; Warshak, 2003).

Verder pleitte de toenmalige ombudsman Dullaert (2014) voor een regierol voor de rechter, verplichte mediation en het opleggen van educatie over scheiden voor ouders. Laatst genoemde omdat ouders vaak de informatie missen over de gevolgen van een scheiding (Kinderombudsman, 2014). In andere landen resulteerde een dergelijke cursus in minder ouderlijke conflicten (Criddle, Allgood, & Piercy, 2003; Shelton, 2006). Uit onderzoek van Faircloth en Cummings (2008) blijkt dat oudereducatie zorgde voor verbetering in het oplossen van conflicten en verminderde onderlinge vijandigheid in het bijzijn van de kinderen. Een andere suggestie is het benoemen van een bijzondere curator door een rechter of op verzoek van een minderjarige of een belanghebbende (Kinderombudsman, 2014). Deze curator kan optreden als bemiddelaar of advies geven en zal de belangen van het kind behartigen (Baracs & Vreeburg-Van der Laan, 2014). Wanneer alle voorgaande middelen niet werken, kan de rechter ervoor kiezen het contact te beëindigen tussen het kind en de uitwonende ouder. Voor de ontwikkeling van het kind is het belang dat beide ouders daaraan bijdragen, gaat dit echter niet en blijven er hevige conflicten optreden, is dit, in het belang van het kind, een laatste optie (Antokolskaia en Coenraad, 2006; Lam & Montanus, 2013).

Geconcludeerd kan worden dat het ouderschapsplan in deze vorm niet werkt en kinderen waar van ouders scheiden een hoger risico lopen op problemen, vooral wanneer er sprake is van aanhoudende ouderlijke conflicten. Om dit te voorkomen is het verplichte ouderschapsplan in 2009 ingevoerd. Het huidige onderzoek toont aan dat er geen verbetering is opgetreden wat betreft de mate van ouderlijke conflicten en het probleemgedrag bij kinderen.

Literatuur

- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of family psychology, 15*, 355. doi:10.1037/0893-3200.15.3.355
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family, 62*, 1269–1287. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x
- Amato, P. R., & Anthony, C. J. (2014). Estimating the effects of parental divorce and death with fixed effects models. *Journal of Marriage and Family, 76*, 370-386. doi:10.1111/jomf.12100
- Amato, P. R., & Cheadle, J. (2005). The long reach of divorce: Divorce and child well-being across three generations. *Journal of Marriage and Family, 67*, 191-206. doi:10.1111/j.0022-2445.2005.00014.x
- Amato, P. R., & Cheadle, J. E. (2008). Parental divorce, marital conflict and children's behavior problems: A comparison of adopted and biological children. *Social Forces, 86*, 1139-1161. doi:10.1353/sof.0.0025
- Amato, P. R. (2006, July). Children of divorce: What we know and what we need to know. In *International Conference on Children and Divorce, University of East Anglia, Norwich, UK*.
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of marriage and family, 72*, 650-666. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x
- Anderson, S. R., Anderson, S. A., Palmer, K. L., Mutchler, M. S., & Baker, L. K. (2010). Defining high conflict. *The American Journal of Family Therapy, 39*, 11-27. doi:10.1080/01926187.2010.530194
- Antokolskaia, M. V., & Coenraad, L. M. (2006). *Afspraken met betrekking tot kinderen bij scheiding van ongehuwde/niet-geregistreerde ouders*. Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid.
- Baerveldt, C., Van Rossem, R., & Vermande, M. (2003). Pupils' delinquency and their social networks: A test of some network assumptions of the ability and inability models of delinquency. *Netherlands' Journal of Social Sciences*. doi:1874/88403
- Baracs, M.N., & Vreeburg-Van der Laan, E.J.M. (2014). *Vechtende ouders, kind in de knel: Adviesrapport over het verbeteren van de positie van kinderen in vechtscheidingen*. De Kinderombudsman.

- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Österman, K. (1992). Direct and indirect aggression scales (DIAS). *Vasa, Finland: Abo Academi University, Department of Social Sciences*.
- Bouwens, G. & Jansen, J. (2004). Ouderlijke conflicten en adolescenten. Scriptie Pedagogiek, Universiteit Utrecht.
- Brown, S. L. (2010). Marriage and child well-being: Research and policy perspectives. *Journal of Marriage and Family*, 72, 1059-107. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00750.x
- Buehler, C., Lange, G., & Franck, K. L. (2007). Adolescents' cognitive and emotional responses to marital hostility. *Child Development*, 78, 775-789. doi:10.1111/j.1467-8624.2007.01032.x
- Camisasca, E., Miragoli, S., & Di Blasio, P. (2016). Families with distinct levels of marital conflict and child adjustment: Which role for maternal and paternal stress?. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 733-745. doi:10.1007/s10826-015-0261-0
- Chin-A-Fat, B. E. S. (2011). Scheiden anno 2011. *Justitiële verkenningen*, 37, 36.
- Craighead, W. E., Smucker, M. R., Craighead, L. W., & Ilardi, S. S. (1998). *Factor analysis of the Children's Depression Inventory in a community sample*. doi:http://dx.doi.org.proxy.library.uu.nl/10.1037/1040-3590.10.2.156
- Criddle Jr, M. N., Allgood, S. M., & Piercy, K. W. (2003). The relationship between mandatory divorce education and level of post-divorce parental conflict. *Journal of Divorce & Remarriage*, 39, 99-111. doi:http://dx.doi.org.proxy.library.uu.nl/10.1300/J087v39n03_05
- Cummings, E. M., & Davies, P. (1994). *Children and marital conflict: The impact of family dispute and resolution*. Guilford Press.
- Dunlop, R., Burns, A., & Bermingham, S. (2001). Parent-child relations and adolescent self-image following divorce: A 10 year study. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 117-134. doi:10.1023/A:1010389923248
- Evans, M. D. R., Kelley, J., & Wanner, R. A. (2001). Educational attainment of the children of divorce: Australia, 1940-90. *Journal of Sociology*, 37, 275-297. doi:10.1177/144078301128756346
- Faircloth, W. B., & Cummings, E. M. (2008). Evaluating a parent education program for preventing the negative effects of marital conflict. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 141-156. doi:https://doi.org/10.1016/j.appdev.2007.12.004

- Flouri, E. (2010). Fathers' behaviors and children's psychopathology. *Clinical Psychology Review, 30*, 363-369. doi:10.1016/j.cpr.2010.01.004
- Fomby, P., & Cherlin, A. J. (2007). Family instability and child well-being. *American Sociological Review, 72*, 181-204. doi:10.1177/000312240707200203
- Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: a research note. *Journal of child psychology and psychiatry, 38*, 581-586. doi:10.1111/j.1469-7610.1997.tb01545.x
- Grych, J. H., & Cardoza-Fernandes, S. (2001). Understanding the impact of interparental conflict on children: The role of social cognitive processes. doi:10.1017/CBO9780511527838.008
- Grych, J. H., Seid, M., & Fincham, F. D. (1992). Assessing marital conflict from the child's perspective: The Children's Perception of Interparental Conflict Scale. *Child development, 63*, 558-572. doi:10.1111/j.1467-8624.1992.tb01646.x
- Guttmann, J., & Rosenberg, M. (2003). Emotional intimacy and children's adjustment: A comparison between single-parent divorced and intact families. *Educational Psychology, 23*, 457-472. doi:10.1080/01443410303213
- Johnston, J. R., Roseby, V., & Kuehnle, K. (2009). *In the name of the child: A developmental approach to understanding and helping children of conflicted and violent divorce*. Springer Publishing Company.
- Kelly, J. B. (2000). Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: A decade review of research. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 39*, 963-973. doi:10.1097/00004583-200008000-00007
- Kelly, J. B. (2007). Children's living arrangements following separation and divorce: Insights from empirical and clinical research. *Family process, 46*, 35-52. doi:10.1111/j.1545-5300.2006.00190.x
- Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations, 52*, 352-362. doi:10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x
- Kelly, J. B. (2002). Psychological and legal interventions for parents and children in custody and access disputes: Current research and practice. *Va. J. Soc. Pol'y & L., 10*, 129. doi:http://dx.doi.org/10.1037/a0024646
- Lam, E., & Montanus, P. (2013). De waardigheid van het kind in de jeugdzorg bij vechtscheidingen. In C. Mak, F. K. van Wijk, C. J. H. de Graaf, & P. J. Montanus (red.), *Rechten van het Kind en Waardigheid*. Nijmegen: Arsaequi.

- Langton, C. E., & Berger, L. M. (2011). Family structure and adolescent physical health, behavior, and emotional well-being. *The Social service review*, 85, 323.
- Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4, 140-152. doi:10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x
- Lamela, D., Figueiredo, B., Bastos, A., & Feinberg, M. (2015). Typologies of post-divorce coparenting and parental well-being, parenting quality and children's psychological adjustment. *Child Psychiatry & Human Development*, 1-13. doi:10.1007/s10578-015-0604-5
- Lucas, N., Nicholson, J. M., & Erbas, B. (2013). Child mental health after parental separation: The impact of resident/non-resident parenting, parent mental health, conflict and socioeconomics. *Journal of Family Studies*, 19, 53-69. doi:10.5172/jfs.2013.19.1.53
- McCoy, K. P., George, M. R., Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2013). Constructive and destructive marital conflict, parenting, and children's school and social adjustment. *Social Development*, 22, 641-662. doi:10.1111/sode.12015
- Mitcham-Smith, M., & Henry, W. J. (2007). High-conflict divorce solutions: Parenting coordination as an innovative co-parenting intervention. *The Family Journal*, 15, 368-373.
- Muris, P., & Steerneman, P. (2001). The Revised version of the Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED-R): First evidence for its reliability and validity in a clinical sample. *British Journal of Clinical Psychology*, 40, 35-44. doi:10.1348/014466501163463
- Nota Gezinsbeleid 2008: De kracht van het gezin. Bijlage bij Kamerstukken II 2008-09, 30 512,
- Oldehinkel, A. J., Ormel, J., Veenstra, R., De Winter, A. F., & Verhulst, F. C. (2008). Parental divorce and offspring depressive symptoms: Dutch developmental trends during early adolescence. *Journal of Marriage and Family*, 70, 284-293. doi:10.1111/j.1741-3737.2008.00481
- Roth, K. E., Harkins, D. A., & Eng, L. A. (2014). Parental conflict during divorce as an indicator of adjustment and future relationships: A retrospective sibling study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55, 117-138. doi:10.1080/10502556.2013.871951
- Schudlich, T. D. D. R., & Cummings, E. M. (2007). Parental dysphoria and children's adjustment: Marital conflict styles, children's emotional security, and parenting as mediators of risk. *Journal of abnormal child psychology*, 35, 627-639. doi:10.1007/s10802-007-9118-3

- Shelton, L. G. (2006). Research lessons from a mandated parent education program. Paper presented at the International Conference on Children and Divorce, 2006, University of East Anglia, Norwich, UK.
- Spruijt, E., & Horsting-Kormos, H. (2014). *Handboek scheiden en de kinderen: voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Spruijt, E. (2007). *Scheidingskinderen*. Uitgeverij SPW, Amsterdam.
- Stevens, J. P. (2012). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. Routledge.
- Sun, Y., & Li, Y. (2002). Children's well-being during parents' marital disruption process: A pooled time-series analysis. *Journal of Marriage and Family*, 64, 472-488.
doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00472.x
- Tomassen-Van der Lans, M. (2015). Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking.
- VanderValk, I., & Spruijt, E. (2013). Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen. *Universiteit Utrecht: Jeugd & Gezin, Departement Pedagogische Wetenschappen*.
- VanderValk, I., Spruijt, E. P., de Goede, M., Maas, C., & Meeus, W. (2004). Gezinsstructuur en internaliserend en externaliserend probleemgedrag van adolescenten en jongvolwassenen. *Kind en adolescent*, 25, 92-100. doi:10.1007/BF03060910
- Veerman, P. (2016). Een nieuwe Kinderombudsman, een nieuw geluid. *Jeugdbeleid*, 10, 75-78. doi:10.1007/s12451-016-0111-0
- Warshak, R. A. (2003). Payoffs and pitfalls of listening to children. *Family relations*, 52, 373-384. doi:10.1111/j.1741-3729.2003.00373.x
- Ter Voert, M. J., & Geurts, T. (2013). Evaluatie ouderschapsplan: Een eerste verkenning. *Cahiers*.
- Ter Voert, M. (2017). *Scheidingen 2016, gerechtelijke procedures en gesubsidieerde rechtsbijstand*. Factsheet 2017-1. Gedownload op 10 mei 2017, via https://www.wodc.nl/binaries/FS%202017-1_tcm28-256229.pdf